

AUTONÓMIA SOKFÉLE KÖNTÖSBEN A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI DECENTRALISTA PÁRTOK TERÜLETI TÖREKVÉSEI

Baranyai Nóra

Absztrakt

A tanulmány egy, a nyugat-európai etnoregionális pártokra kidolgozott modell adaptációjának kísérletén alapul. Az etnoregionális pártok olyan politikai szervezetek, amelyek egy adott földrajzi területen koncentráltan élő kisebbség, etnikai közösség érdekeinek képviseletére alakultak, követeléseik pedig a politikai rendszer hatalmi struktúrájának átszervezésére, a régió számára bizonyos fokú önkormányzat elnyerésére irányulnak. A tanulmányt megalapozó kutatás a kelet-közép-európai etnoregionális pártok alapidokumentumainak (alapszabályok és programok) elemzésén keresztül azonosította a szervezetek törekvéseit, s ezek alapján sorolta be őket az adaptált modell térségi sajátosságainak megfeleltethető típusaiba. Jelen elemzés a tipológia általános ismertetésén túl részletesen, példákkal alátámasztva tárgyalja az ún. decentralista, azaz a területi önállóság megteremtését, szélesítését célzó pártok csoportjait. A tanulmány fő megállapítása az, amit már az írás címe is sejtet: a decentralista pártok valamennyi altípusa számára a cél gyakorlatilag ugyanaz, a lehető legszélesebb, fiskális elemeket is magában hordozó területi autonómia elérése.

Kulcsszavak: Kelet-Közép-Európa, etnoregionális párt, területi autonómia, párttipológia, decentralista párt

AUTONOMY UNDER DIFFERENT GUISES TERRITORIAL ASPIRATIONS OF THE CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN DECENTRALIST PARTIES

Abstract

This paper is based on an attempt to adapt a model developed for ethnoregional parties in Western Europe. Ethnoregional parties are political organizations formed to represent the interests of a geographically concentrated minority or ethnic community, and whose demands are aimed the reorganization of the power structure of the political system and the achievement a certain

* Baranyai Nóra tudományos munkatárs, KRTK Regionális Kutatások Intézete Nyugat-magyarországi Tudományos Osztály, baranyai.nora@krtk.hu

degree of self-government for the region. The research underlying the study identified the aspirations of the organizations through an analysis of the basic documents (statutes and programmes) of ethnoregional parties in Central and Eastern Europe, and on this basis classified them into types that correspond to the CEE-specificities of the adapted model. In addition to a general description of the typology, the present analysis discusses in detail, with examples, the groups of ethnoregional parties within so-called decentralist type, i.e. those aiming to create and extend territorial self-government. The main conclusion of the study is what the title of the paper suggests: for all sub-types of decentralist parties, the aim is practically the same: to achieve the broadest possible territorial autonomy, including fiscal elements.

Keywords: *Central and Eastern Europe, ethnoregional party, territorial autonomy, party typology, decentralist party*

BEVEZETÉS

A jelen tanulmány alapját képező kutatás célja az etnoregionális pártok Kelet-Közép-Európára érvényes tipológiájának kidolgozása. A nyugat-európai pártokról már számos rendszerező munka látott napvilágot (Rokkan, S & Urwin, D 1982; Rudolph, J & Thompson, R 1985; Mikesell, M & Murphy, A 1991; Keating, M 1996; Ishiyama, J & Breuning, M 1998; De Winter, L 1998; 2006; Wolff, S 2004), a kutatás az egyik ilyen tipológia (Dandoy 2010) adaptációjára vállalkozik. Nyilvánvaló, hogy erre csakis a térségi jellegzetességeket figyelembe vevő módosításokkal nyílhat lehetőség, hiszen Kelet-Közép-Európa állam- és nemzetfejlődése jelentősen eltér a nyugati úttól (és egyébként a keletitől is). E kérdést történeti mélységeiben is elemezte Bibó (2016), valamint az ő nyomdokain haladva Szűcs (1981). A történeti régiók eltérő fejlődésének gyökerei az államok megszerveződésének idejéig nyúlnak vissza. A nyugati típusú integráció organikus módon, alulról felfelé szerveződve, hűbéri szerződések mentén alakult ki, míg a kelet-közép-európai térségben – a keleti perifériáról a nyugatira sodródva – ez gyorsan, nem szerves fejlődése eredményeként, s felülről irányítva valósult meg, így a nyugati strukturális elemek némileg eltorzulva, csonkán jelentkeztek (Szűcs 1981). Ez a torzulás, hiányosság a későbbi korokban is fennmaradt, mert bár megjelentek e régióban is a modern társadalomfejlődés elemei, ezek jóval gyengébb hatást gyakoroltak a fejlődés irányaira (Kupa 2013). A terjeszkedő „Nyugat” és „Kelet” között a kelet-közép-európai térség kitörési pontok hiányában a nyugati világgazdasági rendszer periferikus részévé vált, infrastruktúrája és gazdasági ereje (általánosságban) azonban kelet felé haladva egyre csökkent, míg az állam irányítása és társadalomszervező ereje egyre határozottabban érvényesült (Szűcs 1981). Azt mondhatjuk tehát, hogy ezen átmeneti, vegyes vagy hibrid térségben (Halász 2014) megjelent számos olyan nyugati intézmény, társadalmi jegy, ami keletebbre már nem fedezhető fel, ugyanakkor ebben a térségben is alapvető időbeli különbségekkel, módosult formában (Pók 2015). A társadalomfejlődés fenti jellegzetességei, a későn kialakuló és a létért folyamatosan küzdő kisnemzetek birodalmi élményei, annak tapasztalata, hogy szinte minden terület volt már valamely szomszédjának „ura és szolgája” (Hajdú, Z 2008 p.78.), előidéztek a térség etnikai

közösségei körében a nemzethaláltól való permanens félelmet (Bibó 2016), ami az államszervezet és a kisebbségekkel való bánásmód jellegzetességeiben tulajdonképpen a mai napig tapintható.

Az államszocializmus átmenetileg ismét a nyugatitól eltérő fejlődési pályára állította a kelet-közép-európai államokat. A több mint négy évtizedes időszakban a meghatározó internacionalista ideológia szándékai szerint a nemzet, etnikum jelentősége visszaszorult, átrendeződött és feloldódott az osztályok közötti viszonyrendszerekben. A rendszerváltás utáni politikai törésvonalakat vizsgálva von Beyme (1996) megállapította, hogy noha a társadalmi konfliktusokat meghatározó tényezők lényegesen nem térnek el a nyugati társadalmakban tapasztaltaktól, az államszocialista időszak némiképp átrendezte azokat, s új, nyugaton ismeretlen törésvonalakat is kialakított a térségben. A rendszerváltáskor felszabaduló energiák ugyanakkor képesek voltak reaktiválni olyan törésvonalakat, s ezek mentén identitásokat is, amelyeket addig szükségszerűen el kellett rejtteni, szándékosan el kellett halványítani. A demokrácia megszilárdulásával párhuzamosan valószínűsítette azt is, hogy e térség is átveszi a nyugati mintákat, noha a régióban a nyugati államok rendezőelveinek (jogállam, nemzeti állam, demokratikus állam, jóléti állam) egyensúlya nem érvényesült. A megfogalmazott különbségek és kritikák ellenére von Beyme a nyugati után (1985) a kelet-közép-európai pártokat is pártcsaládokba sorolja, e térségben szintén elkülönítve a regionális és etnikai pártok csoportját.

Nyugaton a regionális és etnikai pártok jellemzően egyenletlenül oszlanak meg az államok között, s bár fontos szereplői a politikai- és pártrendszereknek, legtöbbször csak szubnacionális szinteken válnak jelentős tényezővé (Enyedi, Zs & Körösiényi, A 2001; Myśliwiec, M 2016), a kelet-közép-európai pártokat azonban még kevesebb figyelem övezi. A mellőzöttség vélelmezett okain túl Myśliwiec (2016) érveket is felsorakoztat a kelet-közép-európai pártok vizsgálatának szükségessége, tudományos indokoltsága mellett. Ezek sorában említi e szervezetek regionális, elképzelt közösségek kialakításában játszott központi szerepét, a pártrendszerekre, választási rendszerekre gyakorolt hatásokat, s a tevékenységükre adott állami reakciókat, kihívásokat, amelyek elemzése új ismeretekkel gazdagíthatják a pártcsaládról alkotott, alapvetően a nyugati jellemvonások alapján megrajzolt képet.

ELMÉLETI KERETEK

Az európai pártok és pártrendszerek összehasonlíthatósága érdekében létrehozott csoportosítások rendszerint a Lipset és Rokkan (1967) nevével fémjelzett klasszikus törésvonal-elméleten alapulnak. Seiler (1980, 1984, 1985) és von Beyme (1985) egyaránt a társadalmi törésvonalak segítségével alkották meg tipológiájukat, amelyekben – igaz, különböző címkével ellátva – az etnikai és regionális pártok kategóriáját is elkülönítették. A pártcsaládok lehatárolását, s különösen a regionális, szubnacionális pártok önálló pártcsaládként való meghatározását

nem övezi tudományos konszenzus. A kritikák elsősorban arra irányulnak, hogy ezek a pártok ideológiailag rendkívül heterogének (Strmiska, M 2003; Szarvas, L & Tóth, Cs 2005), így egy alapvetően ideológiaközpontú csoportosításban kevésbé értelmezhetőek önálló kategóriaként. Mair és Mudde (1998) egyenesen azzal a javaslattal élt, hogy hasznosabb lenne ezt a pártcsaládot felosztani, és tagjait az ideológiájuknak megfelelő kategóriába besorolni.

A szkeptikus vélemények ellenére egyre többen önálló pártcsaládként, párttípusként értelmezik ezeket a szervezeteket, bár a sokszínűség a tudományos elnevezésükben is érvényesül. Minthogy minden szerző a fontosnak vélt mozzanatot/jellegzetességet hangsúlyozza az általa használt fogalomban, a szakirodalomban számos megnevezéssel találkozhatunk: etnikai párt (Horowitz, D 1985; Chandra, K & Metz D 2002; Chandra, K 2011), regionális párt (Urwin, D W 1985; Strmiska, M 2003), periferikus párt (Rokkan és Urwin 1982), etnopolitikai párt (Ishiyama és Breuning 1998), etnoregionalista párt (De Winter, L 1998; De Winter, L & Gomez-Reino, M. 2002; Dandoy, R 2010) stb. Noha az elnevezések sokfélék lehetnek, a különböző szerzők lehatárolt pártok köre sok esetben megegyezik.

Jelen tanulmány keretei között az etnikai és regionális pártok definíciós lehetőségeinek és változatainak részletes bemutatására nincsen mód, habár az etnoregionális pártok ennek a két párttípusnak a metszéspontjában helyezkednek el, egyszersmind magukban foglalva alapvető jellegzetességeiket is. Egyetértés mutatkozik abban, hogy ezek a pártok kettős területi kötődéssel rendelkeznek, amely kiegészül egy etnikai elemmel is, s hogy közös jellemzőjük a megfogalmazott célokban ragadható meg. A tanulmány tárgya és felfogása szempontjából legrelevánsabb definíció úgy fogalmazható meg, hogy az etnoregionális pártok olyan politikai szervezetek, amelyek egy adott földrajzi területen élő kisebbség, etnikai csoport (–etnoregionális közösség) érdekeinek képviselőit alakultak, a nemzetállam működési rendjének, esetenként demokratikus rendjének megváltoztatásával követelik kulturális identitásuk elismerését (Müller-Rommel 1998), tevékenységük a politikai rendszer hatalmi struktúrájának átszervezésére, bizonyos fokú önkormányzat elnyerésére irányul. A konkrétan megfogalmazott célok terén szintén sokszínűség jellemzi a szervezeteket, követeléseik a kulturális protekcionizmustól a szeparatizmusig terjedhetnek (De Winter 2001).

MÓDSZERTAN ÉS DILEMMÁK

A fenti definícióval összhangban a tanulmány alapját képező kutatás Kelet-Közép-Európa etnoregionális pártjainak a szervezetek által megfogalmazott célok szerinti besorolására, tipizálására irányult. A vizsgálatba a politikai értelemben vett Kelet-Közép-Európa országai kerültek, azaz az államszocializmusból az 1990-es évek elején demokratizálódó, illetve az azok területén megalakult/függetlenedett államok, kivéve a Független Államok Szövetségének jelenlegi tagjait (így beletartozik Ukrajna is). Ami a kutatás alanyait illeti, nemcsak a jogi érte-

lemben vett pártok kerültek a vizsgálatba, hanem a pártok minimáldefinícióját alkalmazva mindazon szervezetek, amelyek valamely választáson jelölteket vagy listát állítanak (Sartori, G 1976 p. 63), függetlenül szervezeti formájuktól.

A kutatás több módszertani elemre épült. Az etnoregionális pártok jogi és politikai környezetének feltérképezése az alkotmányok, a kisebbségi vonatkozású törvények (kisebbségi törvény, állampolgársági törvény, nyelvtörvény stb.), a különböző szintű választási törvények elemzésén alapult. Az etnikai közösségek jellegzetességeinek (területi elhelyezkedés, a méret és annak változásai) megismerésében, az etnoregionális közösségek körülhatárolásában a népszámlálási adatok jelentettek támpontot. A pártok céljait és igényeit, követeléseit a szervezeti dokumentumok, elsődlegesen a működést meghatározó alapszabályok és politikai programok tartalmazzák, míg a tevékenységük sikerességéről, támogatói bázisuk nagyságáról, s a támogatottság változásairól a választási adatok tanúskodnak.

Az etnoregionális közösségek nem szükségszerűen rendelkeznek politikai képvisellel, illetve választásokon való megmérettetés igényével. A lehatárolt 88 közösség – amelyek jelenléte egyébként Magyarországon nem kimutatható – közül több mint harminc az érdekérvényesítés más formáját választotta, esetleg politikai értelemben teljesen szervezetlen. Természetesen sok esetben az is jellemző lehet, hogy nem egy, hanem több (néha számos) politikai szervezet képviseli egyidejűleg az igényeiket, esetenként alapvetően más célokat megfogalmazva. Jelen tanulmány 79 etnoregionális pártot sorol be a tipológiába. A vizsgálatba bevont szervezetek létszámát meghatározta dokumentumainak elérhetősége, illetve döntően az, hogy rendelkezik-e honlappal. A honlapok legtöbbször tartalmazzák a pártok működését és alapvető jellegzetességeit szabályozó statútumokat, s valamilyen formában az elérendő célok (szerencsés esetben politikai programok, de lehetnek választási programok, „célkitűzésink”, „rólunk” rovatok) is megjelennek ezeken a felületeken. Gyakori jelenség az is, hogy a politikai kommunikáció, a választókkal való kapcsolattartás áttevéődik a közösségi média felületeire, ilyenkor előfordul, hogy a honlapot elhanyagolják, ritkábban frissítik, szélsőséges esetben meg is szüntetik a szervezetek, így a kutatásban meghatározó jelentőségű dokumentumok nem elérhetőek. Ezek a pártok nem váltak a kutatás részeivé.

Az alábbi besorolás tehát a politikai szervezetek dokumentumainak elemzésén alapul. Minden párt a „legmagasabb szintű” követelés alapján került be a tipológiába, azaz pl. egy olyan szervezet, amely egyszerre küzd a közösség törvényi elismeréséért és az ország föderális átalakításáért, az a föderalista altípusban szerepel. Jelen elemzés nem tartalmazza Bosznia és Hercegovina pártjait.¹

EREDMÉNYEK

A nyugat-európai párttipológia adaptációjának problematikája

Az adaptáció alapjául szolgáló elemzésében Dandoy (2010) három fő kategóriába sorolta az etnoregionális pártokat, amelyek eltérő kihívásokat jelentenek környezetük számára. A protekcionista pártok a kulturális autonómia és a politikai képviselet kérdéseivel kapcsolatos célokat fogalmazzák meg, azaz közösségük elismeréséért, a diszkrimináció megszüntetéséért, jogaik biztosításáért, esetleg kiszélesítéséért (*konzervatív*), vagy a közösség parlamenti képviseletéért, a választási rendszer megváltoztatásáért (*részvételi*) küzdenek. A decentralista pártok az adott államon belül fogalmazzák meg területi igényeiket, törekvéseik a vertikális hatalommegosztás átalakítására, a belső határok megváltoztatására irányulnak. A nyugat-európai tipológián belül elkülöníthető a kizárólag egy, a közösség által lakott régió öngazgatásáért (*autonomista*), az általános, azaz az ország valamennyi területi egysége számára szélesebb önállóság biztosításáért (*föderalista*) küzdő pártok altípusa, valamint azok a szervezetek, amelyek a szuverenitás letéteményesének a régiót tartják, s maguk kívánják eldönteni, mely jogosítványokat delegálják állami szintre (*konföderalista*).

1. táblázat: A Kelet-Közép-Európára átdolgozott nyugati tipológia és a típusokba besorolt pártok száma (db)

Nyugat-Európa	Kelet-Közép-Európa
Protekcionista	Protekcionista
konzervatív	konzervatív (38)
részvételi	részvételi (10)
Decentralista	Decentralista
-	kizárólag decentralista (7)
-	regionalista (9)
autonomista	autonomista (10)
föderalista	föderalista (3)
konföderalista	-
Szecesszionista	Szecesszionista
függetlenségi	-
irredenta	-
visszacsatlakozó	(vissza)csatlakozó (2)

Forrás: Dandoy, R 2010 p. 206. felhasználásával saját szerkesztés

A szecesszionista pártok területi igényei túllépnek a jelenlegi országhatárokra, így ezek a követelések már a nemzetközi térben jelentkeznek. A területi igények ezekben az esetekben egy jól körülhatárolt, speciális térségre irányulnak, amelynek tulajdonosát az e típusba tartozó pártok meg kívánják változtatni. Ez megfogalmazódhat önálló állam létrehozásának (*függetlenségi*), egy terület a már meglévő államhoz való csatolásának (*irredenta*), valamint az adott régió egy másik államhoz való csatolásának (*vissza/csatlakozó*) igényében.

A nyugati modell adaptálása nem lehet automatikus, változtatásokra volt szükség (1. táblázat). A kelet-közép-európai pártok programjai alapján azonban indokolt volt a nyugati szervezetekre kidolgozott konzervatív és részvételi kategóriák megőrzése, hozzáátéve, hogy csaknem az összes vizsgált szervezetet be lehet(ne) sorolni e csoportok valamelyikébe, sőt, a konzervatív altípus továbbbi egységekre (elismerésért, jogszerzésért, jogszélesítésért küzdő) bontása is megalapozott a kisebbségi helyzetek és követelések heterogenitása miatt. A térség történeti fejlődése, az etnikai konfliktusok eredményeként az etnoregionális közösségek csaknem mindegyike megfogalmaz protekcionista, s azon belül is konzervatív, tehát az alapvető jogokhoz kapcsolódó követeléseket. Az Európai Unió a csatlakozási tárgyalások folyamatában csak közvetetten fogalmaz meg elvárásokat a kisebbségvédelem terén (Brusis 2015), így önmagában az EU-tagság sem garancia a kisebbségi jogok meghatározott szintű és színvonalú biztosítására. A stabil, hosszú demokratikus múlt hiánya, az államok és nemzetek életében még ma is jelentős szerepet játszó (vélt vagy valós) területi és etnikai sérelmek, a közelmúlt és a jelen (fegyveres) konfliktusai mind hozzájárultak ahhoz, hogy a kelet-közép-európai térségben az etnikai közösségek státusza sok esetben rendezetlen (pl. állampolgárság megtagadása a Baltikumban), a kisebbségi jogok szűkeek és bizonytalanok (pl. esetenként nincs törvény, amely a jogosítványokat konkretizálja, részletezi). A kisebbségi kérdés sokszor nemzet- és államvédelmi eszköz, s különösen azokban az államokban tagadják meg a jogokat a közösségektől, vagy tartják bizonytalanságban őket, ahol azok nagy számban, esetleg tömbben is élnek, s veszélyeztetik (legalábbis a többségi társadalom szerint) az állam stabilitását, területi integritását (vö. nemzetiségű állam, Brubaker 1995).

A közép-kelet-európai demokratikus átmenetekben a korábbi struktúrák lebontása és átalakítása során inkább a horizontális hatalommegosztás elemeire helyeztek hangsúlyt, a vertikális dimenzió kevés figyelmet kapott (Myśliwiec 2016). A térség államai területi integritás védelme érdekében is óvakodtak a határozott decentralizációtól, amely a szubszidiaritással kiegészülve az EU alapelveiként szintén a csatlakozási folyamatok során, az uniós források lehívásának érdekében/reményében kezdtek érvényesülni Kelet-Közép-Európában. A szélesebb területi önállóságnak azonban, szemben a nyugati organikus fejlődéssel, Európa keleti felén sokkal kevésbé vannak meg a hagyományai, így a decentralizáció elve és gyakorlata nem hullott termékeny talajra. A válságkezelések Európa-szerte

centralizációt hozó időszakában (Pálné Kovács 2014) a területi reformok megtorpantak vagy egyenesen elmaradtak (pl. Románia), érdemi változást hozó valódi decentralizáció csak néhány országban ment végbe (pl. Lengyelország), így a régiók szerepe az önkormányzatiság hiánya miatt még mindig nagyon korlátozott térségben (Masetti és Shakel 2020). A fentiek magyarázatul szolgálnak arra, hogy miért volt szükségszerű a módosított tipológiában a decentralista típuson belül a nyugati modellnél több altípus (kizárólag decentralista, regionalista, autonomista, föderalista) elkülönítése, még úgy is, hogy a térségben konföderalista törekvésre nem volt példa.

A szecesszionista típuson belüli változtatások okai a közelmúltban zajló etnikai konfliktusokban, háborúkban keresendők. Az államszövetségek békés (Csehszlovákia, Szovjetunió) vagy fegyveres (Jugoszlávia) felbomlásának eredményeként számos etnikai közösség, nemzet létrehozta önálló államát, így az ilyen jellegű törekvések Kelet-Közép-Európában (ideiglenesen?) kihunytak. Természetesen az új államközi határok kialakulása – vagy béketárgyalások során történő kialakítása, meghatározása – újabb közösségeket sodort kisebbségi létbe. A helyzettel való elégedetlenség határkorrekciós igényekben, annak is a csatlakozó, visszacsatlakozó formájában minimális mértékben, de jelen van a térségben.

A DECENTRALISTA PÁRTTÍPUS KELET-KÖZÉP-EURÓPAI JELLEGZETESSÉGEI ÉS ALTÍPUSAI

Jelen tanulmány keretei között a kelet-közép-európai párttipológián belül a decentralista típus részletesebb bemutatására kerül sor. Az egyes altípusok jellemzőinek ismertetése során konkrét – lehetőség szerint határon túli magyar – példák illusztrálják a követeléskategóriákat.

A decentralista pártok tehát az állam és annak (valamely) területi egysége(i) közötti hatalommegosztás megváltoztatására, a területi egység(ek) öngazgatásának megteremtésére, vagy az öngazgatási jogosítványok szélesítésére törekednek. A szervezetek célja minden esetben az, hogy az etnoregionális közösség által lakott térség számára – legyen az már létező, lehatárolt területi egység, vagy egy jelenleg nem létező, kizárólag közigazgatási reform útján kialakítható régió – autonómiát vívjon ki. Kelet-Közép-Európában az általános decentralizáció hiánya, a vertikális hatalommegosztás mélységének elégtelensége, valamint a természetes, estenként történelmi régiók és a mesterséges közigazgatási egységek közötti eltérések a decentralista pártok négy altípusát (2. táblázat) hozták létre.

2. táblázat: A kelet-közép-európai decentralista pártok altípusaiba besorolt politikai szervezetek

Kizárólag decentralista pártok (7)	Regionalista pártok (9)	Autonomista pártok (10)	Föderalista pártok (3)
Alternatíva a Változásért (albán, SRB)	Szövetség – Alianca (SK)	Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RO)	Morvák (CZ)
Bosnyák Nemzeti Párt (SRB)	Magyar Kereszténydemokrata Szövetség (SK)	Sziléziaiak Együtt (PL)	Morva Föld Mozgalom (CZ) Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (UA)
Igazság és Megbékélés Pártja (bosnyák, SRB)	Magyar Fórum (SK)	Szamogit Párt (LT)	
Független Demokratikus Szerb Párt (HR)	Vlah Párt (SRB)	Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UA)	
Besa Mozgalom (albán, NMK)	Bosnyák Párt (MNE)	Bosnyák Demokratikus Unió (SRB)	
Nemzeti Demokratikus Újjászületés (albán, NMK)	Erdélyi Magyar Szövetség (RO)	Szandzsákért Párt (bosnyák, SRB)	
Szociáldemokrata Szövetség (bosnyák, KS)	Opole-Sziléziai Németek Társadalmi és Kulturális Társasága (PL)	Vajdasági Horvátok Demokratikus Szövetsége (SRB)	
	Szandzsák Nemzeti Párt (bosnyák, SRB)	Vajdasági Magyarok Demokratikus Szövetsége (SRB)	
	Szandzsák Demokratikus Akció Pártja (bosnyák, SRB)	Vajdasági Magyar Szövetség (SRB)	
		Magyar Mozgalom (SRB)	

Forrás: saját szerkesztés

Az első altípust az ún. *kizárólag decentralista* pártok alkotják. Ahogy a kategória elnevezéséből is sejthető, ezek a pártok nem törekednek az államhatalmi berendezkedés radikális átalakítására, bár az állam jelenlegi területi struktúrájával többnyire elégedetlenek, s decentralizációs követeléseik csak területi reformok, belső határkorrekciók esetén valósulhatnak meg. Az altípusba tartozó pártok gyakran bújtatják törekvéseiket az Európai Unióban és az integráció hatására kialakult regionális kategóriákba, szinte teljesen száműzve a radikálisnak számító 'autonómia' kifejezést szóhasználatukból. Mindennek a háttérben az is megfigyelhető, hogy a párttípus döntően az adott pártrendszerbe erősen integrálódott, parlamenti képvisellel rendelkező, olykor kormányzati pozíciót is vállaló szervezeteket tömöríti, amelyeknek – koalíciós potenciáljuk megtartása érde-

kében – kifejezetten érdeke a mérsékelt politizálás, a területi igények óvatos és megfontolt követelése. E típusba sorolható a szerbiai Szandzsák régió szélesebb öngazgatásáért síkra szálló Igazság és Megbékélés Pártja, amelynek programja szerint „*a Szandzsák egy etnikai, kulturális, vallási, földrajzi, gazdasági és egyéb sajátosságokkal rendelkező történelmi régió, amely egy határokon átnyúló európai autonóm régió létrehozásának alapja*” (SPP é.n.). Szintén e típusra ad példát ország népességének csaknem egynegyedét kitevő, az ország nyugati felében (tehát az Albániával és Koszovóval határos részein) koncentrálódó észak-macedóniai albánok viszonylag új pártja, a Besa Mozgalom, amely úgy fogalmaz programjában (2014, p.12), hogy az ország új területi beosztásának amellet, hogy alapvetően a fejlesztés elvén kell alapulnia, figyelembe kell vennie (Észak-)Macedónia népeinek területi sajátosságait is.

A *regionalista pártok* altípusának elkülönítésére azért volt szükség, mert bár a regionalizáció is a decentralizáció egy formája, az elv egyszerű alkalmazásán túl azonban ez stabilabb helyzetet teremt, hiszen a kialakított területi egységek számára alkotmányos státuszt biztosít. A kategóriába tartozó pártok egy része az állam területi beosztásának átalakításáért, a lehatárolás során az etnoregionális közösségek elhelyezkedésének, valamint a természeti, történelmi, gazdasági, kulturális határoknak a figyelembevételéért száll síkra. Ebbe a csoportba tartoznak a szlovákiai magyar pártok, amelyek gyakorlatilag a rendszerváltozás óta hasztalan küzdenek álláspontjuk valóra váltásáért. Ezt képviseli a Magyar Közösség Pártja, MOST-Híd és Összefogás Mozgalom egyesítésével megalakult Szövetség–Aliancia² is, amely az elődpártok dokumentumainak összefésülésével fogalmazza meg erre vonatkozó programpontját: „*Szorgalmazzuk Szlovákia közigazgatási felosztásának átalakítását a természetes gazdasági, földrajzi és történelmi régiók figyelembevételével*” (Szövetség–Aliancia 2021). A szervezet ezzel két, az integráción kívül maradó kisebb politikai párttal azonos platformon helyezkedik el: a Magyar Kereszténydemokrata Szövetség (MKDA-MKDSZ (é.n.) megfogalmazásában „*Szlovákia jelenlegi közigazgatási felosztása figyelmen kívül hagyja a régiók egységes történelmi, gazdasági és kulturális fejlődését*”, s erre rímelve a Magyar Fórum (2020 p.1.) megjelöli a célt, ami „*az ország területi közigazgatási felosztásának az átszervezése: a Mečiar-féle kerülethatárok helyett visszatérés a történelmi régiókhoz*”.

Az egyes államok decentralizáció iránti igényét az Európai Unió is igyekezett felébreszteni. A regionalizációt, illetve annak aszimmetrikus formáját egyfajta modernizációs reformként hirdető pártok a többségi társadalom számára is szimpatikus, valódi európai megoldást kínálnak, amelyet elfogadni/elfogadtatni is nyilvánvalóan egyszerűbb, mint a térségben potenciális veszélyforrásként megbélyegzett területi autonómiát. A romániai magyar pártok közül ilyen, aszimmetrikus regionalizációt javasol Románia átszervezésének alapjául az azóta egy pártba (Erdélyi Magyar Szövetség) tömörült két párt: „*Az új Románia alapja: az alkotmányos régiók szolidaritása (...) A közigazgatás reformja: aszimmetrikus regionalizmus*” (EMNP 2012, p.3.4.), s ezzel hasonló megfogalmazásban: „*az egyes*

régiók autonómiájának külön hatáskörben testet öltő elmélyítése (...) az aszimmetrikus regionalizmus keretében” (MPP 2008).

Az *autonomista* pártok nem törekszenek arra, hogy a többségi társadalom számára is elfogadható formába öntsék igényeiket, így ezek a szervezetek – az állam többi részét legtöbbször figyelmen kívül hagyva – csak a saját térségükre koncentrálva, kizárólag egy régió számára követelnek önállóságot. A pártok egy része az etnoregionális közösség által is lakott, korábban önállósággal, speciális státusszal bíró történelmi régió számára kíván autonómiát, eseteként a közigazgatási határok átalakítása vagy a területi beosztás megváltoztatása után. E típusba sorolható az RMDSZ (2017 p.2.) is, amely *„az autonómiaformák – beleértve a területi autonómiát is – (...) kívánja elérni. Ezáltal szorgalmazza az általános decentralizálást és a szubszidiaritás elvének alkalmazását”* (2018 p.2.).

A csoportba tartozó pártok egy másik része többszintű autonómia keretein belül képzelet el egy kisebb öngazgatással bíró területi egység létrehozását. Ilyen megoldások jellemzően a multietnikus régiókban merülnek fel, amelyek jelenleg vagy már egy speciális státusszal rendelkező, vagy egy unitárus struktúrába simuló egységben léteznek. Ez utóbbira szolgált példát Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (2021), amely programja szerint *„az Ukrajnában zajló közigazgatási és önkormányzati átalakítások során (...) egy, a magyarok önkormányzatok többségét felölelő magyar járás kialakítását tekinti megvalósítandó célnak”*. A szerbiai Vajdasági Magyar Szövetség (2004) azt szorgalmazza, hogy a már önállósággal bíró *„Vajdasági Autonóm Tartományban a magyar többségű községek, és az azokkal határos, magyar többségű települések (...) Magyar Körzeti Önkormányzatot (...) hozzanak létre”*.

A *föderalista* párt ritka jelenség Kelet-Közép-Európában. A föderalizmus – ha államszervezeti hagyományai nincsenek – a többnemzetiségű államokban, oszloposodott társadalmakban jelentheti a békés együttélés vagy egymás mellett élés biztosítékát. Térségünkben az államszövetségek a rendszerváltozás időszakában békés úton (Csehszlovákia, Szovjetunió) vagy fegyveres konfliktusok árán (Jugoszlávia) felbomlottak, s jelenleg csak Bosznia-Hercegovina rendelkezik föderális (de nem organikus módon kialakult) struktúrával. A föderalizáció iránti igény történelmi vagy multietnikus, az állam többi részétől tartósan különfejlődött régiókban működő etnoregionális szervezetek körében jellemző. A két világháború közötti négyosztatú Csehszlovákia egyik utódállamaként létező Cseh Köztársaság a cseh és a morva történelmi régiót foglalja magában. Az országban a rendszerváltozás óta élénk a morvaországi mozgalom, a jelenleg működő két párt – a Morvák és a Morva Föld Mozgalom – egyaránt a történelmi régiókon alapuló területi beosztást és az állam föderálissá történő alakítását célozza. A háborúban álló Ukrajna magyar pártjai közül a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (é.n.) hasonló érvelést alkalmazva, azaz *„tekintettel Ukrajna soknemzetiségű összetételére, illetve arra, hogy az országban több történelmileg kialakult sajátos régió van, a KMKSZ az ország föderatív felépítését (...) tartja célszerűnek”*.

ÖSSZEGZÉS

A decentralista párttípusba tartozó kelet-közép-európai politikai szervezetek céljait áttekintve kijelenthető, hogy bár a konkrét követelések vonatkozásában elkülöníthető a decentralista, regionalista, autonomista és föderalista altípus, a pártok között több a közös vonás, mint az különbség. Egyik közös jellemzőjük, hogy – bár ennek elemzésére jelen tanulmány nem tért ki – a szervezetek esetében nem kizárólagos a területi igény, emellett alapvető protekcionista (az elismeréssel, az alkotmányos elismeréssel és védelemmel, a nyelvhasználat biztosításával és bővítésével összefüggő) követeléseket is megfogalmaznak a pártok. A másik közös vonás az, hogy a kitűzött decentralista célok és a képviselt etnoregionális közösség státusza, mérete, a pártok politikai sikeressége között nincsen korreláció, azaz a közösség méretétől, a szervezetek társadalmi és politikai súlyától függetlenek a nagyívű és magabiztos területi követelések. Az öngazgatás elvárt formáját sokkal inkább meghatározza az adott állam történeti hagyománya, területi struktúrája, az állami működés során az EU elveinek érvényesülése, illetve az, hogy az etnoregionális szervezetek mennyire integrálódtak a politikai- és pártrendszerbe, s mennyire törekednek pragmatikus, a többségi társadalom számára is elfogadható megoldások megfogalmazására. Az altípustól független harmadik közös elem az, hogy az eredményességre szintén nincsen hatással sem az etnoregionális közösség státusza, mérete, sem a pártok politikai sikeressége, sem a néhány esetben demokratikus eszközökkel (népszavazások) is megerősíteni kívánt területi igény, azaz a szervezetek által megfogalmazott követelések a tárgyalások kezdeti szakaszába is csak nagy ritkán jutottak el³.

Az egyes etnoregionális közösségek nem feltétlenül maradnak meg hosszabb távon az etnikai politizálás egy meghatározott szakaszában. Ahogy Bugajski (1994) és még Schrijver (2006) is írja, a követelések tematikailag többirányúak is lehetnek, időben változhatnak (különösen a lépcsőzetesen megfogalmazott célok teljesülése esetén), radikalizálódhatnak, s az is jellemző vonás (különösen nagyszámú közösségek esetén), hogy az egy etnoregionális közösséget képviselő szervezetek – a megkülönböztethetőség jegyében (is) – eltérő követeléseket fogalmaznak meg. Az időben változó követelésre a lengyelországi sziléziaiak nyújtanak jó példát; a Mozgalom Szilézia Autonómiájáért előbb autonomista célokat fogalmazott meg, majd az aszimmetrikus regionalizáció hívévé vált, az őket felváltani igyekvő Sziléziaiak Együtt szervezet azonban visszatért az autonomista, azaz a kizárólagosan Felső-Sziléziára összpontosító elképzeléshez. Az egy térség/közösség érdekében tevékenykedő több szervezetre, s ekképpen több területi elképzelésre mind a romániai magyar, mind a szerbiai bosnyák pártok említhetőek példaként, hiszen a különböző szervezetek rendkívül változatos módon közelítették meg Székelyföld, illetve a Szandzsák területi önállóságának kérdését, decentralista, regionalista és autonomista elképzeléseket egyaránt felvázolva.

Ez a jellegzetesség mutat rá a negyedik, mind közül a legfontosabb közös elemre, jelesül arra, amire a tanulmány címe is vonatkozik: a valódi célra, s annak valódi tartalmára, ami tulajdonképpen ugyanaz a kizárólag decentralista és a föderalista elképzelések látszólag széles skáláján. Ez a cél a lehető legszélesebb, fiskális elemeket is magában hordozó területi autonómia. Az államstruktúra föderális vagy unitárius jellege egyáltalán nem határozza meg a regionális önállóság mértékét, hiszen egy regionalizált állam területi egysége is bírhat szélesebb jogosítványokkal, mint egy szövetségi tagállam. Bár a pártok által megfogalmazott programok erre részleteiben nem térnek ki, s nem minden esetben születtek meg a majdani autonóm egység berendezkedését és működését meghatározó alapidokumentumok, kijelenthető, hogy a decentralista pártok lényegében ugyanazt akarják. Az elképzelések radikalizmusát meghatározó tényezők között az adott párt integrációs foka és az etnoregionális közösség státusza mindenképpen megemlítendő. Az országos pártrendszerekbe szervesen beépült pártok politikai érdekeiknek megfelelően jellemzően mérsékeltőbbek, mint a marginális, a választásokon az esélytelenek nyugalmával induló, így gyakorlatilag semmit sem kockáztató szervezetek. Szintén mértékletes igények megfogalmazásával jellemezhetőek a széles jogosítványokkal felruházott közösségek; jelenlegi helyzetükhöz képest az ország struktúráját és berendezkedését legradikálisabban azok a közösségek forgatnák fel, amelyeket az adott állam a többségi nemzet egy alcsoportjának tart, tehát kisebbségként nem ismer el (morva, sziléziai, szamogit). Szintén hatással lehet a törekvések radikalizmusára az államberendezkedés kialakításának eredete és a határok meghatározásának módja. A nemzetközi szervezetek közreműködésével megrajzolt határokkal, valamint a békeszerződésekben rögzített állami struktúrával és működéssel kapcsolatban tapintható az elégedetlenség (szecseszcionista pártok, valamint a tanulmányban nem tárgyalt Bosznia és Hercegovina szervezetei), a tárgyalásos átmeneteket és részvételi reformokat megélő társadalmakban a követelések ritkábban kérdőjelezik meg a fennálló állami kereteket, berendezkedést, valamint a belső határokat.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány az NKFIH által támogatott „A kelet-közép-európai etnoregionális pártok fő vonásai és tipológiája” című kutatás része. A PD120953 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a PD16 pályázati program finanszírozásában valósul meg.

JEGYZETEK

- 1 Bosznia és Hercegovina pártjai – nem függetlenül az állam föderatív berendezkedésétől – vagy nehezen, magyarázatok árán sorolhatók be a tipológiába, vagy önálló, talán a politikatudományban is új terminológiával leírható kategóriákat alkotnak.
- 2 A tanulmány megírása óta a Most-Híd kivált a Szövetségből (a szerk.)
- 3 Kivételnek tekinthető Románia, ahol 2004-ben, majd 2005-ben is parlament elé került Székelyföld státútumtervezete – más kérdés, hogy mind a Képviselőház, mind a Szenátus élből, tárgyalás nélkül elutasította a beterveztett dokumentumot.

TRODALOM

- Bibó, I 2016, A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Dénes, I. Z. (szerk.) Bibó István összegyűjtött írásai 1. Az európai politikai fejlődés értelme. Kalligram Kiadó. Pozsony. ISBN 978-615-5603-89-1
- Bugajski, J 1994, Ethnic politics in Eastern Europe. A guide to Nationality Policies, Organizations and Parties. M. E. Sharpe. New York – London.
- Brubaker, R 1995, 'National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe' *Daedalus*, Vol.124.2. pp. 107–132. <http://www.jstor.org/stable/20027299>
- Brusis, M 2015, 'The European Union and Interethnic Power-sharing Arrangements in Accession Countries' *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Vol.14.4. pp. 60–78.
- Chandra, K & Metz D 2002, A New Cross-National Database on Ethnic Parties. (paper) Annual Meeting of the Midwestern Political Science Association. Chicago, IL.
- Chandra. K 2011, 'What is an ethnic party?' *Party Politics*, Vol.17.2. pp. 151–169.
- Dandoy, R 2010: 'Ethno-regionalist parties in Europe: a typology.' *Perspectives on Federalism*, Vol.2.2. pp. 194–220. <http://hdl.handle.net/2078.1/156256>
- De Winter, L 1998, Conclusion. A Comparative Analysis of the Electoral, Office and Policy Success of Ethnoregionalist Parties. In: de Winter, L & Türsan, H (szerk.) *Regionalist Parties in Western Europe*. Routledge–ECPR Studies in European Political Science. London–New York.
- De Winter, L 2001, The Impact of European Integration on Ethnoregionalist Parties. Working Paper n°195. Institut de Ciències Politiques i Socials. Barcelona.
- De Winter, L & Gomez-Reino, M. 2002, 'European Integration and Ethnoregionalist Parties', *Party Politics*, Vol.8.4. pp. 483–503.
- Enyedi, Zs & Körösenyi, A 2001, *Pártok és pártrendszer*. Osiris. Budapest. ISBN: 963-389-1515
- Hajdú, Z 2008, 'A Kárpát-medence államosodási folyamatainak változásai és történeti földrajzi elemzésük', *Korall*, Vol.9.1. pp. 75–100.
- Halász, I 2014, A közép-európai alkotmányok születése és identitása (1989–2012). Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar. Budapest. ISBN 978-615-5305-64-1
- Horowitz, D 1985, *Ethnic Groups in Conflict*. University of California Press. Berkeley, CA.
- Ishiyama, J & Breuning, M 1998, *Ethnopolitics in the New Europe*. Lynne Rienner. Boulder, CO.
- Keating, M 1996, *Nations against the State: The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia, and Scotland*. Palgrave Macmillan. London.
- Kupa, L 2013, 'Hány szlovák nemzetiségű gyógyszerész élt a tatárjárás idején Magyarországon? Adalékok Bibó István Közép-Európa képéhez' *Közép-európai Közlemények*, Vol.6.1–2. pp. 13–27.
- Lipset, S M & Rokkan, S 1967, Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In: Lipset, S M & Rokkan, S (szerk.) *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Free Press. New York.
- Mair, P & Mudde, C 1998, 'The Party Family and its Study' *Annual Review of Political Science*, Vol.1.1. pp. 211–229.
- Masseti, E & Schakel A H 2020, Regionalist Parties and the European Union. In Laursen, F (szerk.) *The Oxford Encyclopedia of European Union Politics*. Oxford University Press. Oxford.
- Mikesell, M & Murphy, A 1991, 'A Framework for Comparative Study of Minority-Group Aspirations' *Annals of the Association of American Geographers*, Vol.81.4. pp. 581–604.
- Müller-Rommel, F 1998, *Ethnoregionalist Parties in Western Europe*. Theoretical Considerations and Framework of Analysis. In: de Winter, L & Türsan, H (szerk.) *Regionalist Parties in Western Europe*. Routledge–ECPR Studies in European Political Science. London–New York.
- Mysłiwiec, M 2016, 'About the necessity of scientific research concerning regional and ethnoregional parties in Central and Eastern Europe' *Political Preferences*, Vol.6.2. pp. 153–163.
- Pálné Kovács, I 2014, Jó kormányzás és decentralizáció. (Székfoglaló előadások a Magyar Tudományos Akadémián) Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.

- Pók, A 2015, 'A marxizmus a posztkommunizra közép-európai történetírásokban' *Történelmi Szemle*, Vol.57.3. pp. 471–485.
- Rokkan, S & Urwin, D 1982, Introduction: Centres and Peripheries in Western Europe. In: Rokkan, S & Urwin, D (szerk.): *The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism*. Sage. London.
- Rudolph, J & Thompson, R 1989, Pathways to Accommodation and the Persistence of the Ethno-territorial Challenge in Western Democracies. In: Rudolph, J & Thompson, R (szerk.) *Ethno-territorial Politics, Policy, and the Western World*. Lynne Rienner. London.
- Sartori, G 1976, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Schrijver, F 2006, *Regionalism after Regionalization*. Amsterdam University Press. Amsterdam.
- Seiler D L 1980, *Partis et Familles Politiques*. Presses Univ. de France. Paris.
- Seiler D L 1982, *Les Partis Autonomistes*. Presses Univ. de France. Paris.
- Seiler D L 1985, 'De la classification des partis politiques'. *Res Publica*, Vol.27.1. pp. 59–86.
- Strmiska, M 2003, 'Conceptualization and typology of European regional parties: a note on methodology' *Central European Political Studies Review*, Vol.5.2–3.
- Szarvas, L & Tóth, Cs 2005, Pártok és pártrendszerek. In: Gallai S & Török G (szerk.): *Politika és politikatudomány*. Aula Kiadó. Budapest. ISBN: 978-963-9478-47-3.
- Szűcs, J 1981, 'Vázlat Európa három történelmi régiójáról' *Történelmi Szemle*, Vol.24.3. pp. 313–359.
- Urwin, D W 1985, Harbinger, Fossil or Flexible? "Regionalism" and the West European Party Mo-saic In: Daalder, H & Mair, P (szerk.): *Western European Party Systems. Continuity & Change*. Sage. Beverly Hills.
- von Beyme, K 1985, *Political Parties in Western Democracies*. St. Martin's Press. New York
- von Beyme, K 1996, *Parties and Party Systems in Eastern Europe*. In: *Transition to Democracy in Eastern Europe. Advances in Political Science: An International Series*. Palgrave Macmillan. London. https://doi.org/10.1057/9780230374331_8
- Wolff, S 2004, *Managing and Settling Ethnic Conflicts*. In: Schneckener, U & Wolff, S (szerk.) *Perspectives on Successes and Failures in Europe, Africa, and Asia*. Palgrave Macmillan. London.

POLITIKAI PROGRAMOK

- Besa Mozgalom 2018 <http://www.levizjabesa.mk/programi/> (Letöltve: 2017.07.25.)
- RMDSZ 2017 <https://rmdsz.ro/upload/dokumentumok/RMDSZProgram2017.pdf> (Letöltve: 2017.07.04.)
- SPP é.n. (Stranka pravde i pomirenja; Igazság és Megbékélés Pártja) <https://spp.rs/program-2/> (Elérés: 2019.01.10.)
- Szövetség – Aliancia 2020 <https://szovetseg.sk/alapveto-celkituzeseink> (Elérés: 2023.01.03.)
- Magyar Fórum 2020 <https://magyarforum.sk/wp-content/uploads/2019/12/V%C3%A1laszt%C3%A1si-program-2020.pdf> (Letöltve: 2021.08.05.)
- MKDA-MKDSZ é.n. <http://mkdsz.sk/a-magyar-keresztenydemokrata-szovetseg-strategiai-celjai/> (Elérés: 2021.07.30.)
- EMNP 2012 <https://nappart.eu/politikai-keretprogram/> (Letöltve: 2017.07.04.)
- MPP 2008 http://www.polgaripart.ro/index.php?option=com_rubberdoc&view=category&id=55%3Aprogram&Itemid=892 (Elérés: 2019.01.10.)
- UMDSZ 2021 <https://www.umdsz.com.ua/> (Letöltve: 2022.05.23.)
- VMSZ 2004 <https://www.vmsz.org.rs/o-nama/dokumentum/program> (Elérés: 2021.06.29.)
- KMKSZ é.n. <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/program.html> (Elérés: 2022.02.11)